

INTERNET VA IJTIMOIIY TARMOQLARNING YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI

Mansurova Gulnoraxon Maxamadsoliyevna
*Andijon viloyati Buloqboshi tumani 9-umumiy
o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongiga ta'siri, ularning psixologik, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishdagi roli tahlil qilingan. Zamonaviy raqamli muhit yoshlar uchun ham imkoniyatlar, ham xavf-xatarlar yaratadi. Maqolada ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari, salbiy psixologik oqibatlari hamda media savodxonlikni oshirish orqali zararli ta'sirlarni kamaytirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: internet, ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar, psixologik ta'sir, media savodxonlik, axborot oqimi, virtual muhit, kiberxavf, motivatsiya, ijtimoiylashuv.

KIRISH

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Ular orqali yoshlar axborot oladi, muloqot qiladi, bilimlarini kengaytiradi va turli ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etadi. Biroq ushbu raqamli muhitning ta'siri faqat ijobiy emas, balki ayrim salbiy psixologik oqibatlarga ham ega.

Internetning ijobiy ta'sirlaridan biri — tezkor axborot olish imkoniyatidir. Yoshlar o'z bilimlarini kengaytirish, yangi ko'nikmalarni o'rganish va global yangiliklardan xabardor bo'lish imkoniga ega bo'ladilar. Ta'limiy platformalar va onlayn kurslar orqali mustaqil o'qish imkoniyatlari ham kengaymoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoniga ham ta'sir qiladi. Ular do'stlar bilan muloqot qilish, fikr almashish va o'zini ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq internetning salbiy ta'siri ham mavjud. Ulardan biri — axborotning ortiqcha oqimi natijasida diqqatning pasayishi va yuzaki fikrlashning shakllanishidir. Yoshlar ko'p hollarda ma'lumotlarni chuqur tahlil qilmasdan qabul qilishga odatlanib qoladilar.

Yana bir muhim muammo — ijtimoiy tarmoqlarga qaramlikdir. Ko'p vaqtini telefon va internetda o'tkazish o'quv jarayoniga qiziqishning kamayishiga, uyqu buzilishiga va real hayotdagi muloqotning susayishiga olib keladi. Bu holat psixologik zo'riqish va stressni kuchaytirishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarda ideal hayot obrazlarining namoyishi yoshlar o'zini boshqalar bilan solishtirishiga sabab bo'ladi. Natijada o'ziga ishonchsizlik, past o'zini baholash va ruhiy tushkunlik holatlari yuzaga kelishi mumkin. Shuningdek, internet makonida noto'g'ri axborotlar, yolg'on yangiliklar va zararli kontentlar ham uchraydi.

Bu esa yoshlarning dunyoqarashi va qaror qabul qilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli media savodxonlikni rivojlantirish juda muhimdir. Yoshlar axborot manbalarini tahlil qilish, ishonchliligini tekshirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini egallashlari zarur. Oila va maktab hamkorligi ham bu jarayonda katta ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining internetdan foydalanishini nazorat qilishlari, ularni to'g'ri yo'naltirishlari va ochiq muloqot olib borishlari lozim.

Internet bizning ikkinchi oilamiz, do'stimiz va hatto o'zimizga aylanib borayotgani isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Harkuni ertalab 80% yoshlar internet bilan tongni kutib olishadi, har joyda u biz bilan, jonimiz U, qonimizda U. Bu insonni yanada o'ylashga undaydi va bu qattiq signal, nahotki, kelajakda insonlarni internet boshqarsa? Vaholanki, 1969 yilda AQSH da Mudofaa vazirligi va bir qator ilmiy tashkilotlarning kompyuter markazlarini birlashtirgan ARPAnet kompyuter tarmog'I yaratildi. Ushbu tarmoq tor maqsadga mo'ljallangan bo'lib, asosan yadro hujumi paytida qanday aloqa qilishni o'rganish va tadqiqotchilarga ma'lumot almashishga yordam berish kerak edi. Ushbu tarmoq o'sishi bilan ko'plab boshqa tarmoqlar yaratildi va rivojlandi. Shaxsiy kompyuter davri paydo bo'lishidan oldin ham, ARPAnet yaratuvchilari internet loyihasini ("Networking Project") ishlab chiqishni boshladilar Ushbu loyihaning muvaffaqiyati quyidagi natijalarga olib keldi.

AQSH dagi eng katta internt tarmog'I yaratildi. Ikkinchidan, ushbu tarmoqning AQSH ning bir qator boshqa tarmoqlari bilan o'zaro ta'sirinig turli xil variantlari sinab ko'rildi. Bu ko'plab tarmoqlarning yagona global tarmoqqa muvaffaqiyatli qo'shilishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi. Bunday " tarmoqlar tarmog'I " hozir hamma joyda internet deb nomlanadi.

Inson umrini bo'lib chiqsak uxlashdan tortib qachon yuvinishimizgacha olimlar o'rtacha umriga nisbatan bo'lib hisoblab chiqishgan oldinlari bu statistikaga internet kiritilmagan edi endi esa bu kiritilishi aniq va ravshan, chunki inson hozirgi zamondan internetga ketqazadigan vaqti hattoki oila a'zolari, do'stlariga ajratadigan va ketqazadigan vaqtidan hech ham qolishmaydi va bu natija borgan sari oshib bormoqda. Hattoki yangi kasallik Nimofobiya – internetsiz qolishdan qo'rqish kasalligi ham paydo bo'ldi. Shu bilan birga ko'pgina yoshlar orasidagi odatlarga hattoki nom ham beriladigan bo'ldi misol uchun: " Igromaniya " – bu kompyuterdan o'rin olgan turli xil o'yinlarga mukkasidan ketishdir. Biz bu dunyodan nomsiz o'tib ketishdan yoki yaqinlarimiz, davlatimizga foydamiz tegmasligidan qo'rqqanimizda edi balki yana ham ko'p o'z ustimizda ishlagan bo'lar edik.

O'g'ri deganda bir nimani o'g'iraydigan qora kiyim kiyib, niqob taqqan beysbol tayoqchasini ko'tarib olgan shaxsni tushunamiz yoki kinolarda ko'rgan katta banklarni, muzeylarni tunaydigan o'g'rilar to'dasini tushunamiz . Lekin XXI asrda shunday o'g'ri dunyoga keldiki uni na qalindiyorlar va na kuchli armiya ham to'xtatib qololmaydigan bo'ldi. Albatta bunga o'zimiz sababchimiz. Bu o'g'ri internetdir!!!

Agar unga imkon bersak bizning hayotimizni, umrimizni, umidlarimizni, erkimizi hatto hayollarimizni o'g'irlashi aniq shuning uchun biz ham juda ehtiyotkor va undanda aqilli bo'lishimiz va u bizning umrimizni o'g'irlashiga yo'l qo'ymasligimiz zarur. Vaqt umr o'g'risi deyishadi u to'xtamaydi tez yoki sekin, ha to'g'ri tushundingiz sekin vaqt har doim ham tez bo'lmaydi uni tez yoki sekin qilish o'zimizga bog'liq shu kungacha bizning umrimiz vaqtga bog'liq edi va endi internet ham bu safga qo'shildi. Hozirda insonlar oddiy ishlarga ham ulgura olishmaydi nega? Ularda diqqat yo'q. Fikr jamlash yo bir joyda o'tirib o'ylab ko'rish yo'q hozir bizni bir joyga o'tirib diqqatimizni fikrimizni bir joyga jamlashga yo'l qo'ymayotgan internet degan o'g'ri bor. Bugungi kunda global internet trafikining bir soniyadagi hajmini 1993-yildagi yillik trafik bilan taqqoslash mumkin. Insoniyat aql-idrokining yanada o'sishi fan va texnikaning rivojlanishi bilan XXI asrga kelib OAV vositalari qatoriga internet kirib keldi. Jahon axborot maydonini qamrab olgan bu aloqa vaositasining ham salbiy ham ijobiy tomoni bor. Uning ijobiy tomoni 3 yoshdan 80 yoshgacha bo'lgan insonlar uchun ma'lumot yetkazish va almashish bo'lsa, salbiy tomoni turli buzg'unchi g'oyalar, terrorizm, behayolik, diniy ekstremizm va fundamentalizmni yoyishga xizmat qilmoqda. Buni biz turli reklama, e'lonlar va kichik xabarlar misolida ko'rishimiz mumkin. Dastavval, bizga hech qanday ahamiyatga ega bo'lmasdan ko'ringan kichik ko'ngilsizlik keyinchalik global muammoga aylanib ulgurmoqda desak adashmagan bo'lamiz. Keling biz ongimizni jazolaylik inernetdan foydalanmaylik yo'q foydalanmaslik yechim emas va u bizga kerak ham emas. Biz internet nazoratida emas u bizni nazoratimizda bo'lishini ta'minlaylik. Unga bog'lanib qolmaylik, lekin unga bo'lgan xohishimizni, talabimizni jilovlaylik. Shunday qilaylikki uni faqat bizga xizmat qilishga majbur qilaylik, biz unga emas. U juda ayyor bo'lsa biz undanda ayyor bo'laylik. Biz ham o'g'ri bo'laylik qanday o'g'ri bo'laylik deysizmi internetdan o'zimizni kerakli bo'lgan ma'lumotlarni olaylik bilimimizni oshiraylik lekin uni bizni umrimizni o'g'irlashiga yo'l qo'ymaylik va bunga qattiq va jiddiy reaksiya bildiraylikki biz unga qanchalik irodali, shijoatli ekanimizni ko'rsatib qo'yaylik. Bir inson dunyoga kelibdiki uni o'z vazifasi va maqsadi bor va bo'lishi ham kerak. Hoxish va iroda bo'lsa hamma narsa qo'lingizdan keladi faqatgina diqqat, intizom va harakat bo'lsa bas. Mana shu uchta unsur inson omili deb oladigan bo'lsak shularni birlashtira olsangiz siz dunyoni o'zgartiradigan inson bo'lishingizdan hech kim va hech narsa qaytara olmaydi va siz o'ylagan maqsadingizga erisha olasiz vaholanki, siz bu dunyoga kelishingiz shunchaki emas, siz bu kashfiyot, siz bu yaxshilik, siz bu yuksalish, siz bu adolat va qudrat uchun dunyoga kelgansiz. Har kim o'z menini topishi va uni hurmat qilishi kerak va bunga intilishi kerakki kelajakda yosh avlod sizni ko'rib ibrat olsun, sizni ko'rib adolat nimaligini tushunsin, sizni ko'rib inson qanaday yashash kerakligini tushunib yetsin.

Har xil internetdagi soxta adolatparvar insonlarni ko'rib emas. Bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan mamlakatimizda internet tarmoqlari insonlarga ko'plab imkoniyatlar, qulayliklar yaratib berish bilan bir qatorda, jamiyatimiz yoshlarining g'oyaviy, axloqiy me'yorlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayni davrda internet tarmoqlari yoshlar hayotini izdan chiqarib yuborishga qodir kuchli qurolga aylanib ulgurdi. Bu tarmoqlar yoshlar orasida qanchalik ko'p o'z o'rniga ega bo'lgan sari, ularning xavfi ham ikki barobar oshmoqda. Yosh avlodning deyarli 70-80% global tarmoqning asiriga aylanib qolgan.

Ular shu darajada internetga bog'lanishdiki, xatto tongni u bilan qarshilab kunni u bilan kuzatayotganlarini o'zlari ham sezmay qolishdi. Internet tarmog'lari yoshlarning dunyoqarashini, fikrini o'zgartirib yubordi. Bu olamga g'arq bo'lgan yoshlarning deyarli ko'pchiligida insoniylik, mehr-oqibat, tuyg'ulari, muomala ma'daniyati kamayib bormoqda. Masalan jamoat transportida telefonidan ko'zini uzmay kelayotgan bola u yerdagi axloq qoidalarini ham unutib qo'ymoqda. Yaqinlariga, ota-onasiga ham internetga ajratganchalik ko'p vaqt ajratmay qo'yayotganini o'zi ham sezmay qolmoqda. Internet bu kabi yoshlar vaqtining ham eng katta dushmani hisoblanadi. Bu "sun'iy olam" ga bog'lanib qolib hayotimizning eng muhim davrlarini o'tkazib yuborayotgan va nimanidir qo'ldan boy berayotgan bo'lishimiz mumkin. Bir kun internetdan foydalanmasak kunimiz qanchalik unumli bo'lganini sezamiz. Shunday ekan, internet asiriga aylanmasdan uning girdoblarida umrimizni zoye ketkazmasdan undan o'zimizni himoya qilishimiz lozim. Har bir irodasi mustahkam yosh avlod vaqtini o'zining eng qimmatbaho boyligi ekanligini anglaydi va uni kimga va nimaga sarflashini juda yaxshi biladi.

Ularda internetning turli xurujlariga qarshi kurashish immuniteti mavjud bo'ladi. Bu bilan ijtimoiy tarmoqlardan umuman foydalanmaslik emas, balki undan me'yor bilan foydalanish kerak. Ular hayotimizda birinchi o'rinda emas, oxirgi o'rinlardan joy olsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Zero, bizga berilgan umrni samarali sarflash har birimizning o'z qo'limizda. "Har qanday davlatning yoshlari o'z oldiga qo'yayotgan maqsadiga qarab, shu davlatning kelajagini bilish va belgilashi mumkin".

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning ta'sirini to'g'ri boshqarish uchun media savodxonlikni rivojlantirish, oilaviy nazoratni kuchaytirish va ta'lim muassasalarida psixologik tushuntirish ishlarini olib borish muhimdir. Bu esa yoshlarni sog'lom fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.

3. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Buckingham D. Media Education. – Cambridge University Press, 2020.
5. UNESCO. Media and Information Literacy. – Paris, 2021.
6. UNICEF. Digital Well-being and Youth. – New York, 2022.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
8. Castells M. The Internet Galaxy. – Oxford University Press, 2001.

